

VALLÁSI KIFEJEZÉSEK ETIMOLÓGIÁJA

© Apológia Kutatóközpont, www.apologia.hu (v.3. 2014.08.03.)

A magyar bibliai és egyházi zsargon több olyan kifejezést is használ, amelyek a mai közhasználatból kikoptak, vagy más jelentést vettek fel. A szavaknak és jelentésüknek ugyanis történetük van, akárcsak annak a folyamatos és tanulságos küzdelemnek, hogy a Szentírás üzenete minden korban érthető maradjon.

Források

- Zaicz Gábor (főszerk.): Etimológiai szótár (Tinta Könyvkiadó, 2006)
- [évszám] *legkorábbi előfordulása írott nyelvelméleinkben*
- Jelek: szó elején: * *rekonstrukció*; két szó között: ~ *megfelelés*; > *származás*
- A szócikket begépelte: Hamar Judit és Szalai András.

atya

[1181 tn. (?), 13. század eleje] Bizonytalan eredetű, talán ősi, uráli kori szótő magyar képzéssel. A szótőre vö. mordvin *at'a* 'nagyapa', *at'ä* 'atya, apa', finn *ati* 'após', tavgi *t'a* 'atya'. A szó az uráli korban **attz* 'apa, nagyapa' formában élhetett. A szó meglétét az alapnyelvben a hangtani bizonytalanságokon túl az teszi kétségesse, hogy sok nem rokon nyelvben igen hasonló alakban él. Elképzelhető, hogy gyermeknyelvi eredetű, vö. *anya, apa*. A szó a rokon nyelvekben is önálló, későbbi fejleménynek tűnik. Az *-a* végződés kicsinyítő képző vagy egy eredetileg egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel. A 'pap, szerzetes; isten' jelentés a kereszténységben alakult ki az egyházi latin *pater* 'atya' alapján. Az ősz- és ómagyar kori, kihalt *at(y)val* 'mostohaapa' összetétel [1395 k.] előtagja az *at(y)*- 'atya' az *atya* töve, illetve változata, utótagja, a *val* pedig *fél* 'valaminek a fele' szavunkkal van kapcsolatban. Hasonló szemléletmódot tükröző, a mostohaági viszonyt a *fél* szóval kifejező rokon nyelvi összetételekre vö. cseremis *ača-wel*, finn *isä-puoli*, lapp *ačče-bælle*: 'mostohaapa', tulajdonképpen 'fél-apa'. Az atya származékai az *atyai* [1372 u.], *atyáskodik* [1711], *atyus* [1788].

áldoz

[1372 u.] Származékszó, az *áld* ige *-z* gyakorító igeképzős alakja. A szó eredetét tekintve a pogány szertartásokhoz kapcsolódik. Az *áldozik* változat [1456 k.] a vallási szóhasználatban gyökerezik 'megáldozik, úrvacsorát vesz' jelentésben. A *leáldozik* 'lemegy a nap' szóösszetétel [1774] kialakulása áttételesen az esti istentisztelethez kapcsolható akár a nyelvjárási *napszentület*. Származékai az *áldozás* [1372 u.], *áldozat* [1416 u.], *áldozó* [1456 k.], *áldozatos* [1794].

ámen

[13. század eleje] Latin jövevényszó, vö. latin *amen* 'úgy legyen', középkori latin 'valóban, bizonyára; mindörökké', egyházi latin 'úgy legyen'. A szó végső forrása a héber *āmēn* 'valóban, bizonyára', a latinba a görög 'bizonyára; úgy legyen' jelentésű szó került.

angyal

[13. század vége] Latin jövevényszó, vö. egyházi latin *angelus* 'angyal', ami egy követ, 'küldött' jelentésű görög szóra vezethető vissza. A szó belseji *gy* a hazai latin kiejtési mintának megfelelően alakult, vö. *spongya*, *trágya*. A szó belseji *a* hangrendi kiegyenlítődéssel alakult. Az *-us* végződés hiányára vö. *advent*. A szó számos európai nyelvben megtalálható, vö. német *Engel*, olasz *angelo*: 'angyal'. A régi magyar *Angyalos* személynév a latin mintára emlékeztet.

átkoz

[1372 u.] Bizonytalan eredetű szó, esetleg egy önállóan nem élő tő származéka. A tő talán finnugor eredetű és az *áld* ige tövével azonos. A végződés gyakorító ige-képző, vö. *tudakozik*, *váltakozik*. A magyar *átkoz* jelentésfejlődésében nyomon követhető 'perzsel, éget' ~ 'átkoz', illetve az 'áld' ~ 'átkoz' jelentések szembenállására más nyelvekben is akad példa, vö. finn *siuna*- 'éget, pörköl' ~ észt *siuna* 'szid', latin *sacer* ~ francia *sacré*: 'szent; átkozott'. Az *átok* [1416 u.] valószínűleg szóelvonás az *átkoz* igéből. A szócsalád tagja még az *átkozott* [1416 u.], *átkozódik* [1416 u.] *átkos* [1583].

bálvány

[101 tn. 1109] Jövevényszó, valószínűleg különböző szláv nyelvekből, vö. bolgár régi nyelvi [balvany] 'szobor, bálvány', horvát-szerb *balvan* 'gerenda', horvát-szerb nyelvjárási *bolván* 'bálvány, szobor', szlovák *balvan* 'nagy kő, kőtömb, bálvány, idol'. E szláv szavak valószínűleg török jövevények, vö. török **balvan* 'sírkő, síremlék', ótörök **balbal* 'bálvány'. Nincs azonban kizárva, hogy a magyar és a szláv esetében egyaránt egy keleti nyelv volt az átadó. Származékai a *bálványos* [1001 tn. 1584], *bálványoz* [1508].

botránkozik

[1506] Származékszó, melynek alapszava önállóan nem adatható. Gyakorító *-r* képzős relatív töve a *botorkál* ige tövével azonos, abszolút töve a *botlik* tövével függ össze. Végződése az *-(n)kozik* gyakorító-visszaható képzőbókok. Jelentésének fejlődésére vö. *megütközik valamin*, német *sich stossen* 'beleütközik valamibe'; *Anstoss nehmen* 'megbotránkozik valamin', latin *offendere* 'beleüt valamibe; megbotránkozik valamin'. Régi származéka a *megbotránkoztat* [1525]. A *botrány*

főnév [1834] a nyelvújítás korában keletkezett, és valószínűleg Szemere Pál alkotása. Ennek származéka a *botrányos* [1837-1843].

böjt

[1181 tn. (?), 1372 u.] Valószínűleg német, közelebbről felnémet jövevényszó, vö. ófelnémet *bijih* '(hit)vallás; bíróság előtti vallomás', középfelnémet *bīht*, *bīhte* 'gyónás', német *Beichte* 'böjt'. Mindezek alapja az ófelnémet *bijehan* 'beismer, bíróság előtt kimond'. A *böjt -jt* végződése *χt* fokon keresztül alakult ki. Származékai a *böjtös* [1211 (?) tn., 1568], *böjtöl* [1372 u.], *böjtölés* [1372 u.].

egyház

[1193 tn., 1372] Összetett szó, amely talán török mintára keletkezett. Utótagja a *ház*, előtagja a mára elavult *egy* 'szent' (vö. *igy*), vö. kun *yix-öv*, kipcsak *iχov*, *iïχov*: 'templom, egyház', tulajdonképpen 'szent ház'. A magyarban ma már csak elhomályosult összetételekből vagy származékokból elemezhető ki, vö. *ünnep*.

felebarát

[1495 k.] Összetett szó, előtagja a *fél*¹ főnév *-e* egyes szám 3. személyű birtokos személyjellel ellátott alakulata, utótagja a *barát* főnév. Az előtag a régi 'ember-társ, felebarát' jelentéssel került az összetételbe. Hasonló jellegű régi nyelvi összetételek: *feleszolga* 'szolgatárs' [1416 u.], *feletanítvány* 'diáktárs' [1416], *felemás* '(házas)társ' [1689]. (¹**fél**: [1138 tn. (?), 12. század vége] 'valaminek, valakinek a része; oldal; társ' Ósi, uráli kori szó.)

felekezet

[1519 k.] 'szervezett vallási közösség' Származékszó, alapszava a régi nyelvi *felekezik* 'társul, szövetkezik', amely a *fél* 'társ' jelentésből jött létre visszaható képzővel. Az *-et* végződés névszóképző. Melléknévi továbbképzése a *felekezeti* [1826].

fenevad

[1506] Összetett szó, előtagja a *fene* 'vad, iszonyú', utótagja pedig a *vad* 'vadállat'. A melléknév és a főnév a gyakori együttes jelzői használat következtében forrt össze.

fohászkodik

[1372 u.] Származékszó, melynek alapszava a *fúj* ige, illetve annak tőváltozatai, *-szkodik* végződése gyakorító-visszaható képzőbórok. Alaktani felépítésére vö. *játszik*, *támaszkodik*. A szó belseji *h* hiátustöltő lehet. Az eredeti 'sóhajtozik' (tkp. 'fújkal') jelentésből érintkezésen alapuló névátvitellel alakult ki az 'istenhez só-

hajt, imádkozik', illetve 'kér' jelentés. Főnévi származéka a *fohászkodás* [1372 u.]. A *fohász* főnév [1760] elvonással keletkezett a *fohászkodik*-ből, és nem azonos a régi nyelvi *fohász* igével [13. század közepe].

ige

[13. sz. második fele] Bizonytalan eredetű, talán jövevényszó egy török nyelvből a honfoglalás előtti időből, megfelelői azonban a törökségi nyelvekből nem adathatók, csak a mongolból, vö. mongol *üge* 'szó, beszéd'. A szóvégi *-e* hangra vö. *serke*, *ürge*. A magyarban 'szó, varázsszó' lehetett az eredeti jelentése, vö. *igéz*, a 'szó' jelentés ennek alapján igen korai jelentésszélesedéssel fejlődött. Az 'Isten szava' jelentés mintája a latin *verbum* 'ige' volt, nyelvtani szakkifejezésként való használata pedig tudatos szóalkotás eredménye.

imád

[12. század vége] Származékszó, melynek alapszava önállóan nem adatható. A szótó ismeretlen eredetű, a végződés valószínűleg a *-d* gyakorító képző. Első adata a szó elején *v-t* is tartalmaz, a szó eleji *vi > i* változásra vö. *ibolya*, *iszák*. Feltehetőleg a pogány kor szellemi örökségébe tartozik, bár rokon nyelvi megfelelőit eddig még nem sikerült kimutatni. Eredeti jelentése 'varázsol, varázsigét mond' lehetett, ebből fejlődhetett a 'varázsigével könyörög valamiért', a 'valakihez könyörög', majd az 'istenként tisztel'. Hasonló jelentésfejlődésre vö. *áld*. Az *ima* [1787] elvonással keletkezett az *imád* alapján, Barczafalvi Szabó Dávid alkotta meg a nyelvújítás korában. Régebbi származékai az *imádság* [12. század vége], *imádás* [1372 u.], *imádkozik* [1372 u.], *imádkozás* [1372 u.], *imádságos* [1495 e.].

isten

[12. század vége] Valószínűleg származékszó, melynek alapszava az *ős* régi nyelvi *is* alakváltozata lehet. Végződése a *-t* és az *-n* kicsinyítő képzők, vö. *nőstény*. Eredeti alakja feltehetőleg három szótagos volt, ehhez vö. a Halotti Beszéd *isemucut* 'ősünket' adatát. Mai, két szótagos alakja az *ise* tővégi magánhangzójának lekopásával fejlődött. Jelentése kezdetben 'apácska, atyácska' lehetett, és a pogány magyarok hitvilággal kapcsolatos szókincsébe tartozott. Hasonló szemléletet tükröz a latin *pater* 'apa' > *Jupiter* (istennév) és a finn *ukko* 'öregember', nyelvjárási 'apa' > *Ukko* (istennév). Újabban a magyar szót az irániból származtatják. Származékai az *istenség* [13. század közepe], az *istenes* [1360 tn., 1506], az *isten* [1372 u.], az *isteniség* [1405 k.], az *istentelen* [1426 tn., 1550], az *istenséges* [1470] és az *istenít* [1649].

kárhozik

[1372 u.] Latin mintára keletkezett származékszó, vö. latin *damnare* 'elítél, bűnösnek mond, kárhozta', *damnari* 'elítéltetik, bűnhődik, kárhozatra jut'. A latin

szó a latin *damnum* 'veszteség, kár; bírság, bűnhődés' főnévre vezethető vissza. A magyar *kárhozik* a *kár* főnév *-hozik* igeképzővel ellátott alakja, a képzőre vö. *szomjúhozik*. A szó belseji *z* hangot a régiségben *sz*-nek is ejtették. Főnévi származéka a *kárhozat* [1372 u.] *-at* főnévképzővel alakult, további származékai a *kárhozott* [1372 u.], *kárhoztat* [1416 u.], *kárhozatos* [1495 e.]. Elsősorban a szép-irodalomban használatos szavak.

káromol

[1372 u.] Származékszó, egy önállóan nem adatható szótó *-l* kezdő-mozzanatos igeképzővel ellátott alakja. A szótó bizonytalan, talán hangutánzó-hangfestő eredetű, esetleg összefügghet *károg* igénkkel. A szó belseji *m* szintén kezdő-mozzanatos igeképző lehet. A *káromkodik* [1470] vagy ennek a szótónek *-kodik* gyakorító-visszaható igeképzős származéka, vagy pedig a *káromol* igéből keletkezett a szó belseji *l* elhagyásával és a *-kodik* gyakorító-visszaható képzővel.

keresztel

[1416 u.] Szláv jövevényszó, vö. ógyházi szláv *krъstiti* 'keresztel', horvát-szerb *kristiti* 'keresztel, elnevez', szlovák *krstit'* 'keresztel; vízzel hígít; korhol, dorgál', orosz [kresztyity] 'keresztel, keresztanya vagy keresztapja valakinek; keresztet vet valakire; elnevez; kihúz áthúz; üt, ver'. A szláv szavak előzménye a szláv **krъstъ* 'kereszt'. A keresztel tréfásan '(bort) titkon vízzel hígít' jelentésben is használatos [1696]. Ez a jelentés azzal függ össze, hogy a keresztelés víz ráöntésével történik. Származékai a *keresztelkedik* [1416 u.], *keresztelés* [1495 e.], keresztelő [1519 tn. 1659].

keresztény

[1263 tn. (?) 1372 u.] Szláv, valószínűleg horvát-szerb vagy szlovén jövevényszó, vö. horvát-szerb *kršćanin*, *krstijan* 'keresztény', szlovák *krest'an* 'keresztény', orosz [kresztjanyin] 'paraszt', orosz régi nyelvi [kresztjyan] 'paraszt, keresztény'. A szláv szavak a görög *Krisztianosz* 'keresztény' és a latin *Christianus* 'keresztény' főnévre vezethetők vissza. A magyarba talán a nyugati kereszténység műszavaként került egy déli szláv nyelvből. Az eredeti *keresztjén* hangalak hangrendi kiegyenlítődéssel jött létre. A 18. század végétől a *keresztény* alak a katolikus, a *keresztjén* változat pedig a protestáns szóhasználatban él. A szétválást a *keresztény* szó régi nyelvi 'római katolikus vallású személy' jelentése [1907] magyarázza. Főnévi származéka a *kereszténység* [1456 k.].

lakol

[1526] Származékszó, egy ősmagyar kori igenévszóból keletkezett: vagy a már kihalt régi nyelvi, 'bűn' jelentésű *lak* főnévből [1490 k.], vagy a 'bűnhődik, lakol'

jelentésű ugyancsak kihalt *lakik* ige eredetibb, iketlen változatából alakult *-l* ige-képzővel. Ma a választékos *meglakol* 'megbűnhődik' igekötős alakban ismeretes.

lator

[1276 tn., 1372 u.] 'gonosztevő' Német jövevényszó, vö. középfelnémet *lot(t)er* 'mihaszna, mulattató bohóc', német *Lotter* 'semmirekellő, léha fráter'. A német szó ugyanabból a germán szóból származik, mint *ledér* szavunk. A *lator* szavunk második szótagi *o*-ja hangrendi kiegyenlítődéssel jött létre az eredeti *e*-ből. Elavulóban lévő, választékos stílusértékű szó.

lélek

[12. század vége] Ősi finnugor kori szó magyar képzéssel. A tőhöz vö. vogul *lél* 'lélek', zürjén *lol* 'lélegzet; szellem; élet; élőlény', finn *löyly* 'pára, gőz', lapp *liew'lâ* 'gőz, pára a szaunában'. Ezeknek előzménye a 'lélegzet; lehelet; lélek' jelentésű finnugor **leβl3* lehetett. Az ősi szótő a magyarban képződött tovább *-k* kicsinyítő képzővel, a képzésre vö. *ének, torok*. Az alaptag talán *Lél* és *Lehel* tulajdonnevekben őrződött meg [1075]. A szó korai származékai közé tartozik a *lelkes* [1372 u.] és a *lelketlen* [1527], de *e* szavak mai köznyelvi jelentései a nyelvújítás korától ismertek [1804, illetve 1813]. Kései származék a *lelkész* [1791], és alig néhány évtizede született a *lelkizik* [1972].

megtér

ld. *tér*

megvált

[1456 k.] Összetett szó. Előtagja a *meg* igekötő, utótagja pedig a 'viszonzásként valamit ad; megment, felszabadít; kivált' jelentésű *vált* ige. A *megvált* 'bűneitől megszabadít' jelentése [1493 k.] az egyházi latin *redimere* 'megvált' ige hatására jött létre. A szó eredeti jelentése 'kötelességtől, tehertől megszabadít' volt. Főnevesült igei származéka, a *Megváltó* 'Krisztus' [1493 k.] szintén az egyházi latin hatására alakult ki. A köznyelvben a *megvált* elsősorban 'menetjegyet, belépőjegyet vált' jelentésben használatos [1884-1885].

menny

[12. század vége] Ősi, finnugor kori szó, vö. mordvin *meñel* 'égbolt'. A feltehető finnugor alak az azonos jelentésű **miñ3* lehetett. A magyar *menny* hangalak az eredeti *meny* forma *ny* hangjának megkettőzésével keletkezett. Legkorábbi jelentése nyelvünkben is 'égbolt' [1416 u.] lehetett, ebből alakult ki a vallási értelemben vett 'hely, ahol Isten és az angyalok élnek' jelentés [12. század vége]. Gyakran a *mennyország* összetétel [1372 u.] előtagjaként használatos, illetve a *menny-*

kő 'villámcsapás' elemeként [1525 k.]. Igen réginek látszik az igei utótagú *mennydörög* összetétel [1513], melyhez hasonló szemléletű szókapcsolatok más rokon nyelvekben is vannak, vö. cseremiszi *jumo küđartar* 'dörög az ég'.

mise

[1372 u.] Vándorszó, vö. középelnémet *messe, misse*, északolasz *missa*, ógyházi szláv *mъša*, horvát-szerb *missa*, cseh *mše*: 'mise'. Ezek végső forrása az egyházi latin *ite, missa est* 'menjetek, a gyülekezet el van bocsátva' mondat. A magyarba azok a nyelvek közvetítették, amelyekben a szó belseji *i* és rövid *š* hang volt. A 19. századtól [1877] zenei műszóként is adatható, egyébként egyházi műszó.

oltár

[13. század eleje] Vándorszó, vö. német *Altar*, óelnémet *altari, altare*, olasz *altare*, ógyházi szláv *олтарь*, horvát-szerb *oltar*: 'oltár'. Vö. még: latin *altare*, középkori latin, hazai latin *altar*: 'oltár'. A szó a latin *adolere* 'áldozatot gyújt, éget' igéből jött létre, s így eredetileg az égő áldozatok oltárát jelölte. A magyarba több nyelv közvetítette.

ördög

[12. század vége] Ismeretlen eredetű szó. Lehetséges, hogy eredetileg három szótagból állt, ebben az esetben a mai hangalak a második nyílt szótag magánhangzójának kiesésével fejlődött. A szóban levő *d* és *g* képző lehet, de a bizonytalan eredet miatt ez nem igazolható. Az *ördögös* melléknévi származék [1295 tn., 1372 u.] szó belseji *n* hangja feltehetően másodlagos vö. *bogáncs*. A régi nyelvben 'ördögtől megszállott' jelentéssel bírt, ami annak a babonás néphitnek alapján fejlődött ki, hogy egyes emberek szövetséget kötnek az ördöggel, és ezeket az ördög természetfeletti képességekkel ruházza fel. Ma ez a származék a bizalmas nyelvhasználatban 'nagyon ügyes és furfangos' jelentésben él.

pokol

[12. század vége] Horvát-szerb vagy szlovén jövevényszó, vö. horvát-szerb *pakao, pakla* (birtokos eset), horvát-szerb régi nyelvi *ꙑꙋklъ, pakal*, szlovén *pekcl*: 'pokol'. A szó indoeurópai eredetű, vö. latin *pix* 'szurok'. A szláv szavak eredeti jelentése szintén 'szurok' volt, a 'pokol' jelentés korábban csak a nyugati kereszténységű szlávok nyelvében élt. A *pokol* 'kín, szenvedés' jelentése [1748] más nyelvekben is megtalálható. A *poklos* 'leprás' melléknévi származék [1213 tn., 1234] a *pokol* elavult 'lepra' jelentésére utal [1372 u.], mely a *pokolvar* 'kelés, forradásos sebhely' összetételből [1519] keletkezhetett jelentéstapadással.

szellem

[1808] Származékszó, amely tudatos szóalkotással keletkezett. Kazinczy Ferenc alkotása a *szél* 'levegőmozgás' főnév *szellő* származékából a képzőnek felfogott -*em* szóvéggel, vö. *jellem*. A szóval az elavulóban lévő és csúnyának tartott *szellet* 'szellem' főnevet kívánta helyettesíteni. Származékai a *szellemes* [1823], *szellemtelen* [1838], *szellemesség* [1838], és a *szellemeskedik* [1890].

szent

[1156 tn., 12. század vége] Szláv, valószínűleg horváth-szerb vagy szlovén jövevényszó, vö. horvát-szerb *svet*, szlovén *svet*; vö. még: óegyházi szláv *svętz*, szlovák *svätý*, orosz *свят(оў)* [szvjat(oj)]: 'szent, istennek, isteneknek szentelt'. A szó indoeurópai eredetű, vö. avesztai *spənta-* 'szent'. A magyarba a keresztény terminológia elemeként került vagy a bizánci, vagy a nyugati típusú kereszténység elemeként. A szláv szavak szó eleji *v* hangjának kiesésére a magyar szóban vö. *hála*, *kár*, a magyar szent *n* hangjára pedig vö. *abroncs*, *dorong*. A szónak számos származéka használatos, névszói származékai a *szentség* [1346 tm.], *szentséges* [1372 u.], *szentély* [1844], igeiek pedig a *szenteskedik* [1771], *szentesít* [1824].

szentély

ld. *szent*

szentlélek

[13. század eleje] Latin mintára keletkezett összetett szó (*szent* + *lélek*), vö. latin (egyházi latin) *spiritus sanctus* 'szentlélek' (*spiritus* 'lélek' + *sanctus* 'szent'). Hasonlóképpen latin tükörfordítás eredményeként jött létre például a *szentírás* [1372 u.] és a *szentatyá* [1416 u.], vö. az azonos jelentésű latin *scriptura sacra* és *pater sanctus* szószerkezeteket. A további idetartozó összetételeink egy része a korábban meghonosodottak mintájára is keletkezhetett, vö. *szentháromság* [1519], *szentegyház* [1590], *szentbeszéd* [1823].

tér

[1372 u.] 'más irányba kezd haladni' Vitatott eredetű. 1. Jövevényszó egy török nyelvből a honfoglalás előtti időből, vö. oszmán-török *devir-* 'forgat, fordít, megfordul, visszatér', csuvas *tavər-* 'feltúr (ruhaujjat), megfordít'. E szavak talán összefüggenek *teker* igeink előzményével is. A magyarba került alak **tāwār-* lehetett, a szó belseji magánhangzó vokalizálódására vö. *kérődzik*, *szór*. 2. Belső fejlemény. A nyelvjárási *tér* 'fér' igtől elkülönült jelentésfejlődés eredménye, a jelentés-összefüggésre vö. *megy*. Az egyeztetés jelentéstanilag mindazonáltal problematikus, mivel címszavunk esetében az irányváltoztatás tartalmi mozzanata elsődlegesnek tűnik. Mozgásigeként elsősorban igekötővel használatos (vö. *eltér*,

kitér, letér, visszatér), számos igekötős alakulata az eredeti mozgásképzet mellett absztraktabb jelentéssel is jelentkezik, vö. *megettér* (valamely hitre), *rátér* (valamely beszédtárgyra), *magához tér*.

úrvacsora

[1583] Összetett szó (*úr + vacsora*), mely a korábbi *úr vacsorája* [1510] szó szerkezet alapján keletkezett, vö. *úr napja* [1519] > *úrnap* [1769]. Létrejöttében latin hatás is közrejátszhatott, vö. latin *Coena Domini* 'szentáldozás, oltáriszentség' (tkp. 'az úr étkezése'). Az elnevezés voltaképpen az utolsó vacsorához kapcsolódik, melynek korábbi magyar megnevezésére vö. *végvacsora* [1513], utolsó vacsora [1636]. Az *úrvacsora* az utolsó vacsorához fűződő szertartás, mely a magyarban a protestáns nyelvhasználatban őrződött meg.

üdvözít

[13. század eleje] Származékszó. Alapszava az önálló használatban elavult *üdvöz* névszó [13. század eleje]. Ez szintén származékszó, ismeretlen eredetű, feltehetően igei természetű alapszava az *üdü* szó alapszavával állhat kapcsolatban. Az *üdvöz* *v*-je talán visszaható igeképző (vö. *olvaszt*), a *-z* pedig valószínűleg melléknévképző, vö. *igaz, száraz*. Az *üdvözít* az *üdvöz -ít* műveltető igeképzős származéka. Hasonlóképpen az *üdvöz* igei származéka a visszaható képzővel alakult *üdvözül* [1372 u.], névszói származéka pedig a *-ség* főnévképzős *üdvösség* [1372 u.]. Az *üdv* [1728] és az *üdvös* [1801] az előbbi származékokból keletkeztek elvonással a nyelvújítás idején, illetőleg az *üdvös* lehet az *üdv* melléknévképzős származéka is. A szócsalád jó egészségre és köszöntésre, továbbá megmentésre, megváltásra utaló jelentésmozzanatainak összefüggésére vö. latin *salus* 'épség, egészség; megmenekülés', *salvus* 'ép, sértetlen; megmentett', *salvere* 'egészségesnek, áldottnak, üdvözültnek lenni', *salvator* 'megmentő, Jézus'.